

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Mehmet ÖZDEMİR

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi
mehmet.ozdemir@bilecik.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0544-9280>

Klasik Türk Şiirinde *Semender*

“Salamander” in Classical Turkish Poetry

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 22.12.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

ÖZDEMİR, M. (2021). Klasik Türk Şiirinde *Semender*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1861-1900. <https://doi.org/10.34083/akaded.1024301>

ÖZDEMİR, M. (2021). *Salamander* in Classical Turkish Poetry. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 1861-1900. <https://doi.org/10.34083/akaded.1024301>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

*Bu makale, 13-14 Mayıs 2017 tarihinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi tarafından düzenlenen **Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumunda** sunulan “Klasik Türk Şiirinde *Semender*” başlıklı bildirisinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş şeklidir.

Öz

Semender, klasik Türk şiirinde ateşten etkilenmeyen, hatta hayatını ateşte idame ettiren efsanevi bir hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Bu çalışmada klasik Türk şiirinde *semender* algısı, *semenderin* şiirlerdeki kullanım sıklığı ve anlam çerçevesi, şiirlerinde *semender* geçen 173 şairin şiirleri incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Girişte, *semender* kelimesinin sözlüklerde yer alan anlamları üzerinde durulmuştur. Daha sonra bu efsanevi varlığın klasik Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerinde nasıl bir varlık olarak tasavvur edildiği tespit edilen tanık beyitler çerçevesinde değerlendirilmiştir. *Semenderin* yüzyıllar ve şairler temelinde hangi sıklıkta kullanıldığı araştırılmış ve kelimenin 14-19. yüzyıllar arasında şiir yazmış şairlerin şiirlerindeki kullanımı sayısal veriler ve grafiklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca *semenderin* teşbih unsuru olarak kullanımı araştırılmış, bu çerçevede teşbih edilen varlıkların tespiti ve hangi varlığa hangi sıklıkla teşbih edildiği konusu tanık beyitlere de yer verilerek açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada klasik Türk şairlerinin *semender* algıları, *semenderin* klasik Türk şiirinde kullanımıyla ilgili sayısal veriler ve kelimenin klasik Türk şiirinde teşbih unsuru olarak kullanımı konularında elde edilen veriler detaylandırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Semender*, Klasik Türk Şiiri, Teşbih.

Abstract

In classical Turkish poetry, the “salamander” is conceived as a mythical animal that is not affected by fire and even sustains its life in fire. This study attempts to explore the perception of “salamander” in classical Turkish poetry through the frequency and the meaning frame of the use of “salamander” in poems of 173 poets who used “salamander” in their. In the introduction, the meanings of the word “salamander” in dictionaries are emphasized. Then, how this legendary being was conceived in the poems of the classical Turkish literature poets was evaluated based on the analyzed couplets. This study investigated how often the “salamander” was used on the basis of centuries and poets and portrayed the use of “salamander” in the poem through statistical data and graphs. In addition, the use of the “salamander” as an element of simile was investigated, and in this context, it was tried to determine which beings and how often the “salamander” was likened to based on the analyzed couplets.

In this study, “salamander” perceptions of classical Turkish poets, statistical data about the use of “salamander” in classical Turkish poetry and the use of the word as a simile element in classical Turkish poetry were examined in detail.

Keywords: *Salamander*, Classical Turkish Poetry, Simile.

Giriş

Semender, Farsça sözlük *Lugatnâme-i Dihhuda*'da Yunanca "Salamandra", Fransızca "Salamandre"den geldiği ve ateşte yaşadığı, ateşten çıkınca öldüğü söylenen bazıları tarafından ise kertenkele, serçe ve tavuk şeklinde olduğu rivayet edilen bir hayvan olarak tanımlanmaktadır. Aynı eserde *semenderin* maksimum 25 cm boyunda, koyu tenli, sarı renkte olduğu, karanlık ve nemli yerlerde, mağaralarda yaşadığı, böcekler ve solucanlarla beslendiği kayıtlıdır. *Semenderin* zararsız bir hayvan olduğu ve derisinden tahriş edici olan yapışkan bir madde salgılandığı, ateş tapınaklarında bulunan fare şeklinde bir hayvan olup ateşten çıkınca öldüğü yazılıdır. Bazı kimselerin de sözlüklerde *semenderi* ateşte yanmayan tüylü bir hayvan olarak tanımladığı belirtilmektedir (Dihhuda, h. 1385, C. 9: s. 13742-13743).

Ferheng-i Rîşe-Şenâhtî Zebân-ı Fârisî'de ise suda yaşayan ve kertenkeleye benzeyen uzun bedeni ve kuyruğu, kısa kol ve bacakları olan, ışıktan korkan hayali bir hayvan olduğu ve ateşte yaşadığı rivayeti yazılıdır. Kelime Latince'de "salamandra", Fransızca'da "salamandre", İngilizcede "salamander", Almancada "salamander", Rusça'da "salamandra", İtalyancada "salamandra", şekillerinde yer almaktadır. (Hassandoust, h. 1395, C. 3: s.1754).

Osmanlı döneminde yazılan sözlüklerde ise "ateşte yaşayan efsanevi bir hayvan" (Şemseddin Sâmî, 1899-1900: s. 735; Muallim Naci, 1894: s. 482; Hüseyin Remzi, 1888: C. I: s. 683; Ebûzziyâ Mehmed Tevfik, 1891; 555; Ali Seydî Bey, 1911: s. 550; Toven, 1927: s. 392; Kestelli, 1927: 428;) "kertenkele" (Şemseddin Sâmî, 1899-1900: s. 735, Mehmed Salâhî, IV: s, 32; Toven, 1927: s. 392; Kestelli, 1927: s. 428; Ebûzziyâ Mehmed Tevfik, 1891; s. 555; Ali Seydî Bey, 1911: s. 550; İbrahim Cûdî Efendi, 1913: s. 590); "tarla faresi" ve "kuş" (Hüseyin Remzi, 1888: C. I: s, 683) olarak tanımlanmaktadır.

Kâmûs-ı Osmânî'de, *semenderin* suda yaşayan bir hayvan cinsi olduğu ve vücudunun iki tarafında su ifraz eden keseleri sayesinde yürüyeceği istikameti sulayarak geçtiğinden ateşte yanmadığı kaydedilmiştir (Mehmed Salâhî, IV: s. 32). *Lehçe-i Osmânî*'de ise suda yaşadığı, soğuk tabiatlı bir canlı olduğu, kudemâdan birinin "ateşe girse söndürür" ifadesini halkın "ateşte yaşar" şeklinde anladığı yazılmıştır. (Ahmed Vefik Paşa, 1876: s. 643).

Lugat-i Remzî'de ateşte yaşayan bir hayvan olarak tarif edilen *semenderin* derisinden mendil, gömlek gibi eşyalar yapıldığı, kirlendikçe ateşe atılıp temizlendiği rivayet edilmiştir. Bazı kimselerin *semenderi* tarla faresi olarak tasavvur ettiği, *semenderin* ateşte yaşadığı ve ateşten çıktığında helak olduğuna inanıldığı belirtilmiştir. Aynı eser, bazılarının ise *semenderi* hoş sesli ve rengârenk olan, rüzgâr estikçe gagasındaki üç yüz altmış delikten çıkan hoş sesleri duyup

toplanan kuşları yiyerek bin sene ömür süren bir kuş olarak tasavvur ettiklerini ileri sürmüştür. Yine rivayete göre, *semender* yaşadığı bin yıl zarfında biriktirdiği odunların üzerine çıkıp öyle yakıcı nameyle ötermiş ki bundan kendisi de müteessir ve sermest olup kanatlarını birbirine çırpmasıyla çıkan ateşte yandığı, yanan *semenderin* külünden o anda bir yavru vücuda getirdiği nakledilmiştir (Hüseyin Remzi, 1888: C. I: s. 683).

Yine *Lugat-i Remzî*'de *semender*, rengi siyaha yakın olup derisi yeşil, turuncu ve sarı lekelerle süslü, vücudunun iki tarafında su ifraz eden keseleri bulunduğundan kıvılcımlı göl üzerinde yürüyeceği yerleri sulayarak gezen bir kertenkele olarak tarif edilip ateşte yanmadığı rivayet edilmiştir (Hüseyin Remzi, 1888: C. I: s. 684).

Semender, *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*'de Kuzey Afrika ve Anadolu'da yaşayan, eski devirlerde ateşte yanmadığına inanılan, soğukluğu ile meşhur bir cins su kertenkelesi olarak tarif edilmiştir (Ali Seydi Bey, 1911: s. 550).

Türk Dil Kurumu Güncel *Türkçe Sözlük* ise *semenderi* "Uzun gövdeli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen, birçok türü bulunan bir hayvan, salamandra; Ateşte yanmadığına hatta ateşi söndürdüğüne inanılan efsanevi hayvan" (Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, 2021, 10 Ekim) şeklinde tanımlamaktadır.

Ziya Şükün *semender* hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Ateşte yanmayan yahut ateşte yaşayan, tilkiden küçük (masal kabilinden) bir hayvandır. Bazılarına göre fareden büyücek kertenkele şeklinde kuyruğu uzundur yahut Hindistan'da bulunan ve ateşte yanmayan bir kuştur. Ateşten çıktığı sırada yakalanıp tüyünden yapılan mendil ve sarık gibi şeylerin ateşte yanmayacağı rivayet edilmektedir. Kara ve suda yaşayabilen *semenderin* bir söylentiye göre vücudundan su çıkardığı için ateşte yanmadığı nakledilmektedir." (Şükün, 1984: s. 1218).

Onay'a göre *semender* su kertenkelesi denilen bir hayvandır. Cisminin iki tarafında su ifraz eden kesesi bulunan bu hayvan, kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmazmış (Onay, 2000:399).

Pala, *semenderin* ateşte yanmayan bir çeşit efsanevi, denizatına benzeyen kuyruklu bir hayvan olduğu görüşündedir. Bu hayvanın ateşe girdiği zaman bir çeşit yağlı madde ifraz ederek kendini koruduğu rivayet edilir. *Semenderin* kuş olduğunu söyleyenler de vardır. Hindistan'daki Mecusilerin devamlı yaktıkları ateşte ısının artmasıyla *semender* denilen kanatlı bir böcek hâsil olduğuna inananlar da vardır (Pala,1995: s. 435).

Ceylan ise *semender* hakkında şu bilgileri vermektedir: *Semender*, Farsça "sâm-ender" (ateş içinde) kelimesinin muhaffefidir. Kelime, semendel, semendûr, semendûn, âzer-şep, âteş-hâr olarak da bilinmektedir. Suda ve karada yaşayan

türleri bulunan *semender*ler görünüş olarak kertenkeleye benzemektedir. Edebiyatımızda zikredilen efsanevi *semender* de aynı vasfı taşıdığı kabul edilen bir hayvandır. Vücudunun her iki yanında su kesesi bulunan *semender*, köz üstünde yürüyeceği zaman geçeceği alanı sulayarak geçtiğinden ateşte yanmaz, ateşten çıkınca öleceğine inanılır (Ceylan, 2007: s. 211-215).

Semenderin sözlüklerdeki anlamlarını özetledikten sonra klasik Türk şiirinde kullanımıyla ilgili sayısal veriler, klasik Türk şairlerinin *semender* algısı ve *semenderin* klasik Türk şiirinde teşbih unsuru olarak kullanımı konularında elde edilen veriler değerlendirilip detaylandırılarak aşağıda yer alan başlıklar altında incelenmiştir. Çalışmada elde edilen verilere, yayımlanmış ya da lisansüstü tez olarak hazırlanmış Türkçe divanlar ile Pervâne bin Abdullah tarafından 1560'ta derlenen *Mecmû'atü'n-nezâir* adlı nazire mecmuasının taranması sonucunda ulaşılmıştır.

1. Sayısal Verilerle Klasik Türk Şiirinde *Semender*

a) *Semenderin* Yüzyıllara Göre Kullanımı

Çalışmada, *semender* kelimesinin klasik Türk şiirinde kullanımıyla ilgili elde edilen sayısal veriler yüzyıl ve şairler bazında değerlendirilmiştir. Bu çerçevede *semender* kelimesinin 14.-19. yüzyıllar arasında hangi şair tarafından kaç kez kullanıldığı ve yüzyıllardaki toplam kullanım sayısı ile kullanım oranı tabloda gösterildi. Tabloda *semender* kelimesinin tüm yüzyıllardaki toplam 420 olan kullanımının yüzyıllara ve şairlere göre dağılımı ve oranı verilmiştir. 14. yüzyılda *semender* kelimesini sadece Kadı Burhaneddin ve Hoca Dehhânî kullanırken, şair ve kullanım sayısı bakımından en yüksek rakam 16. yüzyılda ortaya çıkmaktadır. *Semender* 16. yüzyılda 54 farklı şair tarafından toplamda 122 kez kullanılmıştır. *Semenderin* 14.-19. yüzyıllar arasındaki 420 olan toplam kullanımının 15. yüzyıldaki kullanım oranı %4'tür. *Semender* kelimesini kullanan 173 şairin yüzyıllara göre dağılımı incelendiğinde, şairlerin 54'ünün 16. yüzyılda yaşamış şairler olduğu görülmektedir. 16. yüzyıl şairlerinin kelimeyi kullanan tüm şairlere oranı %29'dur. Bu oran kelimenin kullanıldığı yüzyıllar içerisinde en yüksek kullanım oranıdır. 16. yüzyılda kelimeyi kullanan şair sayısı 122 ve kullanım oranı %29'dur. Buna bağlı olarak kelimenin kullanım sıklığı da bu yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 17. yüzyılda *semender* kelimesi beş şair tarafından üçten fazla kullanılmıştır. Kelimeyi 5 şair üçer kez, 9 şair ikişer kez, 13 şair ise birer kez kullanmıştır. 18. yüzyılda Şeyh Gâlib (13 kez) ve Sünbülzâde Vehbî (10 kez) *semender* kelimesini en çok kullanan şairlerdir. 19. yüzyıl şairlerinden Aşkî Mustafa (17 kez) tüm yüzyıllar içinde *semender* kelimesini en çok kullanan şairdir. Aşkî'yi Antepli Aynî (10 kez) ve Şâkir Gâlib (6 kez) takip etmiştir. Bu yüzyılda kelimeyi 5 şair dörder kez, 4 şair üçer kez, 7 şair ikişer kez ve 19 şair birer kez kullanmıştır.

Yüzyıl	Şair	Sermendeni Kullanım Sayısı	Sermendeni Kullanılan Şair Sayısı	Yüzyıldaki Toplam Kullanım	Yüzyıldaki Kullanım Oranı
14. Yüzyıl	Hoca Dehhânî	2	2	8	%2
	Kadı Burhaneddîn	6			
15. Yüzyıl	Adlî, Ahmed Paşa, Beşiktaşlı Yahyâ, Çâkerî, Fakîh, Karamanlı Aynî, Mesîhî, Mestî, Necâtî Bey, Sâkî Bey, Sehi Bey, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Vahyî.	1	16	19	%4
	Avnî, Hamdullah Hamdî, Resmî	2			
16. Yüzyıl	Amrî Aydınî Visâlî, Azîzî, Azmî, Balıkesirli Şefîrî, Bâlî Çelebi, Bursalı Rahmî, Cemîlî, Cenâbî, Edirmeli Kâmî, Fasîhî, Gedâyî, Hadîdî, Hafî, Hasan Dede, Hâverî, Hecrî, Helâkî, Hidâyet Çelebi, Hüseyinî, Kabûlî İbrâhim, Kütahyalı Rahîmî, Lâmîrî, Latîfî, Meylî, Nâmûsî, Nazmî, Niyâzî, Nizâmî Çelebi, Refîkî, Rumelîli Za'îfî, Sâfî, Şânî, Üsküplü İshak Çelebi, Yakûnî	1	54	122	%29
	Bâkî, Behîştî, Hüdâyî-i Kadîm, Sâgarî, Şâhî	2			
	Âşık Çelebi, Celîlî, Emrî, Hisâlî, Mehemmed, Mostarlı Hasan Ziyâî, Sehâbî, Üsküdarlı Aşkî	3			
	Lamî Çelebi	4			
	Çorumlu Zarîfî	5			
	Hayâlî Bey	6			
	Gelibolulu Mustafa Âlî	7			
	Zâtî	15			
	Muhibbî	16			
	17. Yüzyıl	Bosnalı Âsım, Cevrî, Emetullah Hanım, Hâfız Ahmed Paşa, Kadî Şefîrî, Lâmekânî Hüseyin Efendi, Nâbî, Nakşî Ali Akkırmanî, Nevîzâde Atâyî, Sabir Parsâ, Süheyfî, Sükkerî, Şeyhî Mehmed			
Fevzî, Hikmetî, Mehmed Adlî, Mehmed Safvetî, Muşîrî, Nazîr İbrâhim, Nefîrî, Nehcî, Şeyhülislâm Yahyâ		2			
Beyânî, Ferîdî, Mezâkî, Nâdirî, Nâsîrî-i Kadîm		3			
Ahmed Nâmî, Azmîzâde Hâletî		4			
Edincikli Ravzî		5			
Fehîm-i Kadîm		6			
Tebrizli Kavî		9			

18. Yüzyıl	Erzurumlu Zihni, Esad-ı Bağdâdi, Fâik Mahmud, Nevres-i Kadim, Osmanzâde Tâib, Servet	1	31	99	%24
	Ahmed Müsellem, Arpaeminizâde Sâmî, Azbî Baba, Eğirdirli Şeyhî Mehmed, Koca Râgıb Paşa, Mustafa Sıdkî, Sakıb Dede, Seyyid Burhân, Tokatlı Kânî.	2			
	Ağazâde Örfî, Diyarbakırlı Hâmî Ahmed, Fahrî-i Celvetî, Hakîm Mehmed, Mehmed Hakîm, Nedim, Saâid Giray	3			
	Hasmî, Lebîb, Muvakkizâde Pertev	5			
	Sünbülzâde Vehbî	10			
	Şeyh Gâlib	13			
	19. Yüzyıl	Âkif, Bursalı İffet, Emin Hilmî, Eşref Paşa, Ferdî Abdullah, Harputlu Rahmî Hasan Haydar, İbrahim Hürrem, Leylâ Hanım, Mehmed Nebîl, Mehmed Sebâtî, Meşhûrî, Mustafa Refik, Nâfir, Sırrî Rahîle Hanım, Şânizâde Atâullah Şeref Hanım, Şevkî, Zâik			
Ahmed Bâdi, Ali Emîrî, Benderli Cesârî, Besnilî Lüzûmî, Hatice Nakiyye, Süleyman Fehîm, Ziver Paşa		2			
Abdi-i Karahisârî, Kemahlî İbrâhim Hakkı, Mehmed Tâhir, Ref-i Kalâyî		3			
Câzib, Emrî Murâd, Nâkâm, Racûlî, Seyrî		4			
Şâkir Gâlib		6			
Antepli Aynî		10			
Aşkî Mustafa		17			

b) *Semenderin* Şairlere Göre Kullanım Sıklığı

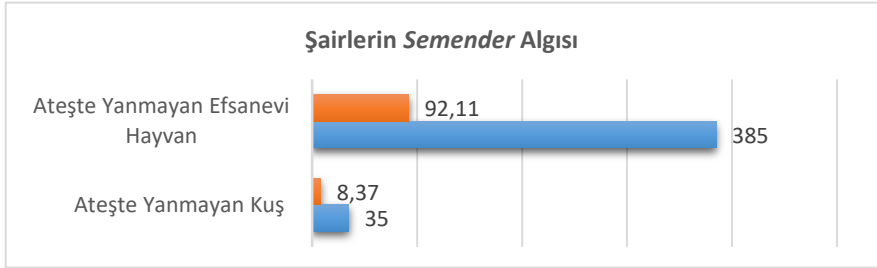
Yukarıda bahsi geçen divan ve mecmualarda yaptığımız tarama sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde *semender* kelimesini kullanan tüm şairler, kelimeyi kullanan şair sayıları ve kullanım sıklığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Çalışmada, 14.-19. yüzyıllar arasında şiirlerinde *semender* kelimesini kullanan 173 şairin her birinin kelimeyi kaç kez kullandıkları tespit edilmiştir. Eldeki verilere göre, şairlerin yarısı *semenderi* şiirlerinde sadece bir kez kullanmışlardır. Kelimeyi iki kez kullanan şairlerin toplamı 34 iken 10'un üzerinde kullanan şair sayısı ise 4'tür. Şiirlerinde *semender* kelimesini kullanan şairlerin yarısı kelimeyi sadece bir kez kullanmıştır. Tespit edilen bu verilerden hareketle *semender* kelimesinin şiir dilinde yaygın olarak kullanılmadığını, kelimenin yaygın kullanımının ise sadece 5-6 şairle sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

Şiirlerinde <i>Semender</i> Geçen Şairler	Şair Sayısı	Kullanım Sayısı
Aşkî Mustafa	1	17
Muhibbî	1	16
Zâtî	1	15
Şeyh Gâlib	1	13
Antepli Aynî, Sünbülzâde Vehbî	2	10
Tebrizli Kavî	1	9
Gelibolulu Mustafa Âlî	1	7
Fehîm-i Kadîm, Hayâlî Bey, Kadî Burhaneddîn, Şâkir Gâlib	4	6
Çorumlu Zarîfî, Edincikli Ravzî, Hasnî, Lebîb, Muvakkitzâde Pertev	5	5
Abbas Vesîm, Ahmed Nâmî, Azmizâde Hâletî, Câzib, Ecrî, Emrî Murâd, Kâtibzâde Sâkıb, Lamîxî Çelebi, Nâkâm, Nebzî, Racûlî, Seyrî	12	4
Abdî-i Karahisârî, Ağazâde Örfî, Âşık Çelebi, Beyânî, Celîlî, Diyarbakırlı Hâmî Ahmed, Emrî, Fahrî-i Celvetî, Ferîdî, Hakîm Mehmed, Hisâlî, Kemahlı İbrâhim Hakkı, Mehmed, Mehmed Hakîm, Mehmed Tâhir, Mezâkî, Mostarlı Hasan Ziyâxî, Nâdirî, Nâxilî-i Kadîm, Nedîm, Refî-i Kalâyî, Sarîd Giray, Sehâbî, Üsküdarlı Aşkî,	24	3
Ahmed Bâdî, Ahmed Müsellem, Ali Emîrî, Arpaeminizâde Sâmî, Avnî, Azbî Baba, Bâkî, Behiştî, Benderli Cesârî, Besnilî Lüzûmî, Eğirdirli Şeyhi Mehmed, Fevzî, Hamdullah Hamdî, Hatice Nakiyye, Hikmetî, Hoca Dehhânî, Hüdâyî-i Kadîm, Koca Râgıb Paşa, Mehmed Adlî, Mehmed Safvetî, Muşîm, Mustafa Sıdkî, Nazîr İbrâhim, Nefîxî, Nehcî, Resmî, Sâgarî, Sakıb Dede, Seyyid Burhân, Süleyman Fehîm, Şâhî, Şeyhülislam Yahyâ, Tokatlı Kânî, Ziver	34	2
Adlî, Ahmed Paşa, Âkîf, Amrî Aydınî Visâlî, Azîzî, Azmî, Balıkesirli Şefîxî, Bâlî, Beşiktaşlı Yahyâ, Bosnalî Âsım, Bursalî İffet, Bursalî Rahmî Cemîlî, Cenâbî, Cevrî, Çakerî, Edirneli Kâmî, Emetullah Hanım, Emin Hillmî, Erzurumlu Zihnî, Esrâd-ı Bağdâdî, Eşref Paşa, Fâik Mahmud, Fakîh, Fasîhî, Ferdî Abdullah, Gedâyî, Hadîdî, Hâfız Ahmed Paşa, Hafî, Harputlu Rahmî, Hasan Dede, Hasan Haydar, Hâverî, Hecrî, Helâkî, Hidâyet Çelebi, Hüseyinî, İbrahim Hürrem, Kabûlî İbrâhim, Kadî Şefîxî, Karamanlı Aynî, Kütahyalı Rahîmî, Lâmekânî Hüseyin Efendi, Lâmîxî, Latîfî, Leylâ Hanım, Mehmed Nebil, Mehmed Sebâtî, Mesîhî, Mestî, Meşhurî, Meylî, Mustafa Refîk, Nâbî, Nâfîxî, Nakşî Ali Akkirmânî, Nâmûsî, Nazmî, Necâti Bey, Nevzîzâde Atâyî, Nevres-i Kadîm, Niyâzî, Nizâmî Çelebi, Osmanzâde Tâ'ib, Refîkî, Rumelîli Zarîfî, Sabir Parsâ, Sâfî, Sâkî Bey, Sehi Bey, Servet, Sırrî, Rahîle Hanım, Süheylî, Sükkerî, Şânî, Şânizâde Atâkullah, Şeref Hanım, Şevkî, Şeyhî Mehmed, Tâcîzâde Cârfer Çelebi, Üsküplü İshak Çelebi, Vahyî, Yakînî, Zâik	86	1

2. Klasik Türk Şiirinde Semender Algısı

a) Semender=Ateşte Yanmayan Efsanevi Hayvan (Sürüngen)

Klasik Türk şairlerinin *semenderi* nasıl bir varlık olarak tahayyül ettikleri, şiirlerinde *semender* geçen şairlerin kullanımına bağlı olarak incelenmiştir. Şiirlerinde *semender* geçen şairlerin, toplam 385 kullanımda *semenderi ateşte yanmayan efsanevi hayvan (sürüngen)* olarak tasavvur ettikleri görülmektedir. 35 kullanımda ise şairler *semenderi ateşte yanmayan efsanevi kuş* olarak düşünmektedir. Tespit edilen toplam 420 kullanımda şairlerin *semender* algısına dair sayısal veriler aşağıdaki grafikte görülmektedir:

Klasik Türk şairlerinin algısına göre *semender* aşağıda listelenen özellikleri ile bilinmekte ve tanık beyitlerde *semenderin* bu yönlerine vurgu yapılmaktadır:

• Ateşte yaşar; mekâm ateştir

Klasik Türk şairlerinden bazıları *semenderin* ateşte yaşadığına dair inançlarını ya da algılarını şiirlerinde dillendirmiştir. Bu şairlerin *semender* algılarına ve *semenderi* nasıl bir canlı olarak tasavvur ettiklerine tanıklık eden beyitlerinden bazıları şöyledir:

Şevkî, *semenderin* ateşte yaşadığı inancına göndermede bulunduğu bir beyitte, kendi gönlüne seslenerek dünyada rahatlık bulmanın yolunu yokluk ve fakirlik ateşi içinde *semender* gibi olmaya bağlar:

Âteş-i fakr u fenâ içre semender-fitrat ol
Bulmak isterseñ eger dünyâda râhat ey gönül (Şevkî, G. 75/2)

Şeyhülislâm Yahyâ, âşıkların da *semenderler* gibi ateş içinde yaşadığını, muhabbet erbabının yerinin zaten ateş olacağını vurgulamaktadır:

Yirin od itmedük kim vardur erbâb-ı mahabbetde
Semenderler gibi uşşâk da sükkân-ı âteşdür (Ş. Yahya, G. 55/4)

Mehmed Nebil, *semenderin* yuvasının aşk ateşi olduğunu ifade ederken ateşten etkilenmeyen *semenderin* vücudunu aşk ateşinin mahvettiğini dile getirir:

Âkıbet bî-çâre mahv itdi vücûd-ı zârını
Çün **semender** nâr-ı aşk içre tutardı âşiyân (Nebil, Tar. 28/6)

Gelibolulu Mustafa Âlî ise *semenderin* ateşte yaşadığına dair algısını *timsah denizde hoştur, semender ateşte* ifadesiyle ortaya koymaktadır:

Neheng baħrda hoşdur **semender** âteşde
Bu hâksâra gerekdür hevâda cilveger at (Âlî, K. 52/23)

• Ateşte yanmaz

Yaşadığı mekânın ateş olduğuna inanılan bir varlığın ateşte yanmaması doğaldır. Klasik Türk şairleri *semenderin* ateşte yanmayan bir efsanevi hayvan olduğuna dair inançlarını şiirlerinde dile getirmişlerdir. Şairlerin, *semenderi* ateşte yanmayan, ateşin tesir etmediği bir canlı olarak tahayyül ettiklerine dair inançlarını aşağıda yer alan seçme beyitlerde görmek mümkündür:

Nâfi', âşıkların kalplerinin aşkın yakıcılığından etkilenmeyeceğini, her âşığın aslında bir *semender* olduğunu, bu yüzden ateşin âşığa tesir etmeyeceğini vurgulamaktadır:

Muhabbet sūzışinden var mı bâkî kalb-i uşşâka
Semenderdir ki itmez cismine anıñ ziyân âteş (Nâfi', G. 105/3)

Beşiktaşlı Yahyâ, yaygın bir teşbih ile yanağın muma, güneşe benzetilmesine de uygun olarak sevgilinin yüzüne dökülen saçlarının *semender* tabiatlı olması sebebiyle sevgilinin yanağını yuva edindiğini söyler:

İzârî üzre dildârıñ görenler zülfin eydürler
Semender-tab'dur bu kim idinmiş âşiyân âteş (Yahyâ, G. 42/4)

Celilî, sevgilinin yokluğunda hasretle çektiği âh ateşinin kıvılcımının her yeri kapladığını, yaşadığı mekân *semenderin* yaşadığı ateş ocağına döndüğünü söyler:

Şerâr-ı âteş-i âhum der ü divârı dutmuşdur
Semendervâr âteşdür baña cânâ vağan sensüz (Celilî, G. 137/5)

Tebrizli Kavsi, aşk ateşinin her çeşidinde yanmaktan usanmadığını, ateşe aşına olduğunu söylerken kendini evi ateşten olan *semender* ile özdeşleştirir:

Her çend yandun odlara Kavsi usanmadun
Âhir sen ey od evlü **semender** misen nesen (Kavsi, G. 385/10)

• Ateş ile beslenir, gıdası ateştir, ateşten can bulur

Semenderin, Klasik Türk şairlerince ateşte yaşayan efsanevi bir hayvan olarak tasavvur edildiğini ve ateşte yanmadığına dair inancı yukarıda yazılan örnek

beyitlerde görmekteyiz. Aşağıda yer alan tanık beyitlerde ise şairlerin *semenderi* ateşle beslenen ve ateşten can bulan bir varlık olarak tahayyül ettikleri görülmektedir.

Nebzî, âşığın gönlünü *semendere* teşbih ederek gönlün, âhın ateşinden beslendiğini, *semender* gibi kor ateşten (aşk ateşinden) zevk aldığı ifade eder:

Gıdâsı nâr-ı âhıdır idinmiş
Semendervâr ahkerden telezüz (Nebzî, G.165/2)

Âşık Çelebi, *semender* için ateşin âb-ı hayattan daha kıymetli olduğunu vurgulayarak aşk ehlinin de *semender*-meşrep olduğunu, muhabbet ehlinin hicranın sevincini vuslatın zevkine tercih ettiğini söyler:

Mahabbet ehli virmez zevk-i vasla sûr-ı hicrânun
Semender nâr-ı sûzâna değişmez âb-ı hayvânı (Âşık, G. 17/3)

Hayâlî Bey, âhının ateşi ve gözyaşının çokluğunu gulüv derecesinde mübalağa ile ateşte yaşayan *semenderin* ateşi terk edip Hayâlî'nin âhının ateşinde, suda yaşayan ördeğin de denizden vazgeçip kendisinin gözyaşında yaşamaya başladığını dile getirir:

Lem'a-i âhımla yaşım içre ârâm etdiler
*Murg-ı âbî bahrı terk etdi **semender** âteşi* (Hayâlî, G. 566/3)

Tebrizli Kavsî, *semender* gibi kendi rızkının da ateş olduğunu, ayrılık ateşini görünce bağrının eridiği iddiasındadır:

*Her çend **semender** gibi rızkum benüm oddur*
Bağrum erinür âteş-i hicrânunı görgeç (Kavsî, G. 36/4)

• **Ateşin sıcaklığı semenderi diriltir**

Abbas Vesîm, Hz. İsa'nın ölüye can veren nefesi gibi ateşin de sıcaklığı ile *semenderleri* dirilttiğini söylemektedir. Şairin, can bahşetmesi yönüyle de ateşi Hz. İsa'ya teşbih ettiği görülür:

*Nefes-i germi **semenderleri** ihyâ eyler*
Dem-i cân-bahş-ı Mesîhâ-yı hüddâdır âteş (Vesîm, K. 5/17)

b) **Semender=Ateşte Yanmayan Kuş**

Klasik Türk şairleri yaygın kanaatle *semenderi* ateşte yanmayan, ateşte yaşayan efsanevi hayvan olarak düşünse de bazı şairler de onu ateşle imtizacı olan, ateşten etkilenmeyen kuş olarak tasavvur etmiştir. Her iki tasavvurda da ortak yön *semenderin* ateşten etkilenmeyen bir varlık olmasıdır. Aşağıdaki örneklerde yer

alan seçme beyitler şairlerin *semenderi* ateşte yanmayan efsanevi kuş olarak tasavvur ettiklerine dair inançlarını ortaya koymaktadır.

Mehmed Tâhir, aşkın ateşten ülkesine güç ve kuvvet vererek coşturan kendi kollarını, *semender* kuşunun kanadına benzetir:

Âteşitân-ı aşka biraz tâb u fer viren
Bâl-i semender oldı per ü bâlümüz bizüm (Tâhir, G. 274/6)

19. yüzyıl şairlerinden Emrî Murad ateşin yakıcılığına alışkın bir *semender* kuşu (âşık) olduğunu ifade eder:

Ülfetim âteşle sanki ben semender murguyam
Âh edersem incinir zannım perî-pervâneler (Emrî, G. 213/2)

Zâtî, dert dolu gönlünün yakıcı hislerini anlatan mektubu yazdıkkça kâğıdın yandığını, sevgiliye gönderdiği mektubu *semender* kanadından yapılmış yanmayan kâğıda yazmak istediğini dile getirir:

Saňa göndermege süz-ı dil-i pür-derdi yazdukça
Yanar nâme meger kâğıd düzem perr-i semenderden (Zâtî, G. 1075/2)

Hayâlî Beg, aşk ateşinin yaktığı kor ateşe dönmüş bedeninin yakıcılığı ile gökyüzünde uçan kuşların piştiğini mübalağa ile ifade ederken ateşte yaşayan *semender* kuşunun başı üzerinde yuva yapmasını ister:

O Mecnûnem ki süzumdan felekde murg olur biryân
Başım üzre semender murgu gelsin âşiyân etsin (Hayâlî, G. 444/2)

Celîlî, aşağıdaki beyitte dostlarına vasiyetini “Dostlar ben öldüğümde gönlümün yarasından sakının, kefenimi de ateşte yanmayan *semender* kuşunun kanadından yapın.” diyerek dile getirir:

Dostlar ben öliceğ dâğ-ı dilümden sakınun
Cismüme perr-i semenderden idesüz kefenüm (Celîlî, PBM, 5055/2)

Şeyh Gâlib, gönlündeki yaraları *semender* kuşuna benzetmiş bedenini ise *semenderin* yaşadığı ateşten ev olarak kabul etmiştir:

Ye’s bir mihmân-ı gamdır hâtırım kâşânesi
Dâğ bir mürg-i semenderdir ten âteş-hânesi (Gâlib, Trkb. 11/1)

Leylâ Hanım, her gece muhabbet ateşiyle yanıp tutuştuğunu ve gönül kuşunun *semendere* benzediğini ifade eder:

Yandım tutuşdum nâr-ı mahabbetle her şeb âh
Murg-ı dilim de oldı müşâbih semender (Leylâ, G. 101)

Şeyh Gâlib, bir kuş olarak tahayyül ettiği *semendere* seslenerek ateş dolu gönlüne *semenderin* bir yara gibi yuva kurmasını ister. Şair yanan sinesini mekânı ateş olan *semendere* açmıştır:

*Ey mürğ-i semender var ise tâkat-ı tâbiş
Gel dâğ gibi sine-i pür-sûza yer eyle* (Gâlib, G. 299/3)

Azmizâde Hâletî, kendi âşıklık halini Mecnun'un âşıklığına benzeterek ahının kıvılcımlarının şiddetini ve yakıcılığını başının üstünde ancak *semenderin* yuva yapabileceğini söyleyerek anlatır:

*Ben o Kays'am ki depemden şu'le-i âhum çıkar
Başum üstünde semender tutar ancak âşiyân* (Hâletî, G. 653/4)

Nedîm, aşkın kıvılcımını artıran şeyin gönül arzusu olduğunu ve bir kuş olarak düşündüğü *semenderin* kanatlarının aşk ateşinin yelpazesi olduğunu söyler:

*Şule-i aşkı hevâ-yı dildir eفزûn eyleyen
Bâdzen bâl-i semenderdir bu âteşhâneye* (Nedîm, G. 214/5)

Muvakkitzâde Pertev, şiddetli soğukları anlatırken ateşte yaşayan *semender* kuşunu bile titretecek derecede mübalağalı bir soğuktan bahseder:

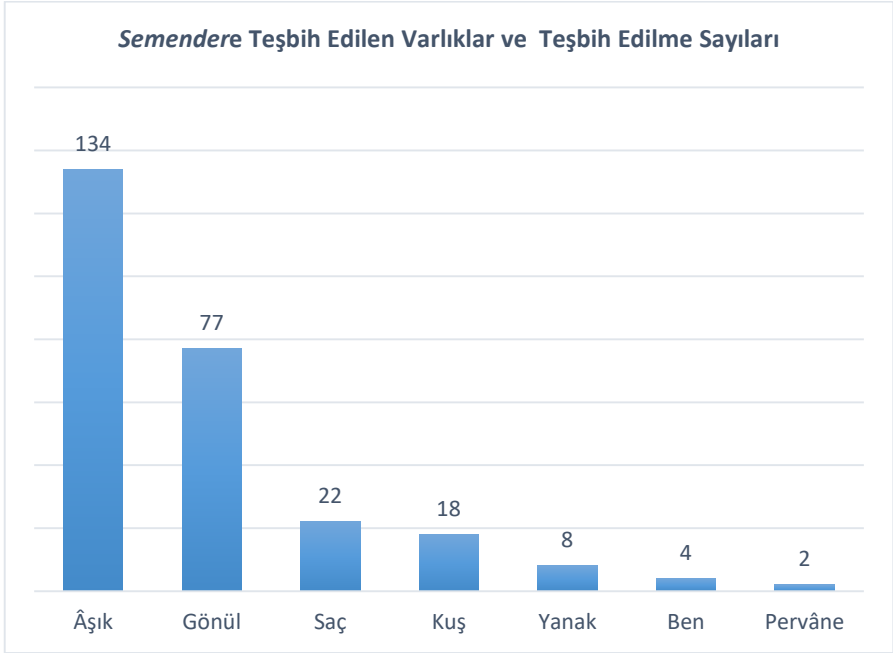
*Bir sovak var ki felekde meh-i enver ditirer
Belki âteşde de ol mürğ-i semender ditirer* (Pertev, G. 144/1)

Şeref Hanım, kuş olarak tasavvur ettiği *semendere* benzettiği gönlünün ayrılık ateşiyle her an yandığını ifade eder:

*Dâ'imâ murg-ı semenderdir dile ta'bîrimiz
Olamaz nâr-ı firâka yanmaga te'hîrimiz
....* (Şeref Hanım, Tahmis 2)

3) *Semenderin* Teşbih Unsuru Olarak Kullanımı

Semenderin klasik Türk şiirinde kullanımı ile ilgili araştırmamızda tespit ettiğimiz toplam 420 kullanımda teşbih unsuru olarak kullanımı da üzerinde durduğumuz bir başka konu oldu. Bu çerçevede *semenderin* klasik Türk şiirinde *semenderin* teşbih unsuru olarak kullanımıyla ilgili sayısal verilere başvurularak *semendere* teşbih edilen varlıklar ve teşbih edilme sayısı/sıklığı aşağıda yer alan başlıklar altında değerlendirildi. Aşağıdaki grafikte *semendere* teşbih edilen varlıklar ve teşbih edilme sayıları görülmektedir:

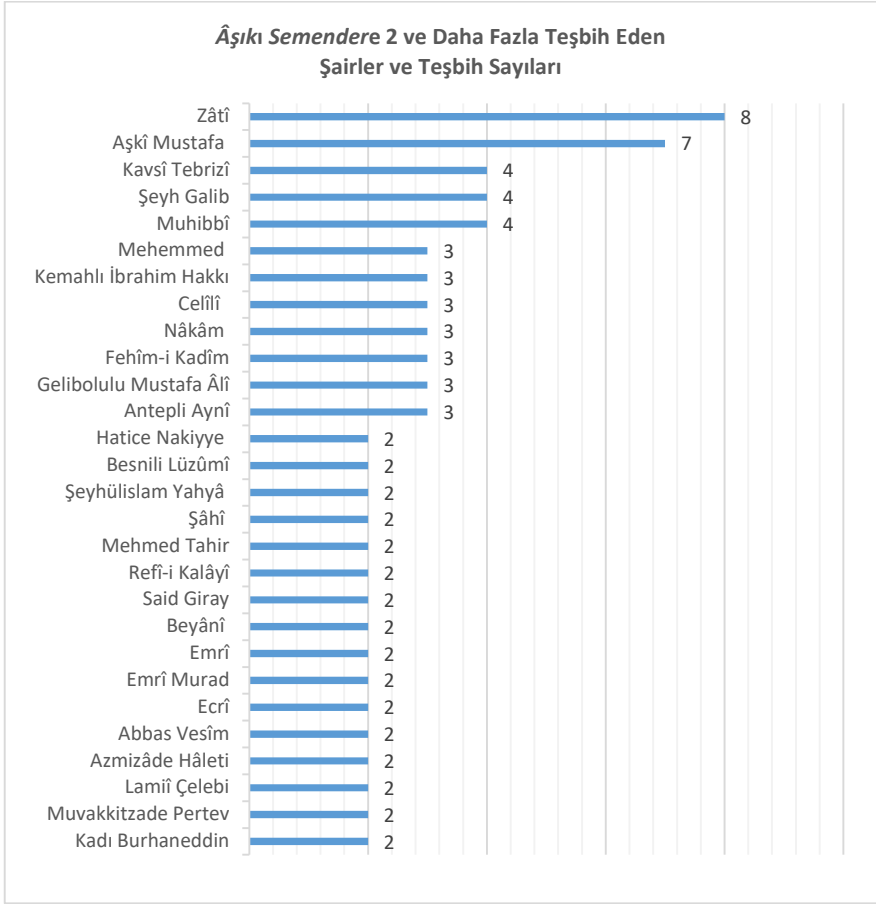

Yukarıdaki grafikte yer alan ve *semendere* birden fazla teşbih edilen varlıklar yer almaktadır. *Semendere* teşbih edilen varlıkların hangi şair tarafından kaç kez teşbih edildiği seçilmiş tanık beyitlerle aşağıda yer alan başlıklar altında değerlendirilmiştir:

a) *Semendere* Birden Fazla Teşbih Edilen Varlıklar

a.1.) Âşık → = ← *Semender*

İncelediğimiz divan ve şiir mecmualarında “âşık”ın *semendere* teşbihi en yaygın teşbih şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk şiirinde “âşık”ın aşk ateşinin yakıcılığı karşısındaki metaneti ve mücadelesi çokça söz konusu edilen bir durumdur. Bu sebeple “âşık”ın ateşle özdeşleşen *semendere* teşbih edilmesi tabii bir durumdur. İncelediğimiz divan ve mecmualarda *semendere* en çok teşbih edilen varlığın 132 teşbihle “âşık” olduğu görülmüştür. Âşıklar *semender* gibi ateşe dayanıklı, aşkın yakıcılığına tahammül eden kimseler olarak düşünülmektedir. İncelediğimiz divan ve mecmualarda 173 şairin *semenderi* toplamda 420 kez kullanıldığını tespit ettiğimizi belirtmiştik. 14.-19. yüzyıllarda şiir yazmış şairlerden “âşık”ı *semendere* teşbih eden şair sayısı ise 80’dir. Aşağıda “âşık”ı *semendere* bir kez teşbih eden 52 şairin isimleri alfabetik olarak sıralanmıştır:

Âşık→ = ← *Semender Teşbihine Örnekler*

Şeyh Gâlib, etrafı ateş gören, aşkın *semender* yaradılışlı âşıklarına ateş olarak lale bahçesinin yeteceğini söyler:

Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûybâr âteş
Semender-tıynetân-ı aşka besdir lâlezâr âteş (Gâlib, G 139/1)

Yine Şeyh Gâlib, kendisini (âşığı) *semender* yaradılışlı olarak tanımlarken yaşayabileceği mekânın ancak ateş sazlığı olduğunu ifade eder:

Evc-pervâz-ı himem şîr-i semender-tıynetiz
Nahlzâr-ı unsur-ı âteşdir ancak bîşemiz (Gâlib, G 113/3)

Fehîm-i Kadîm, eskiden yaraların ateşle dağlanarak iyileştirildiği inancına atıfta bulunarak *semender* yaradılışlı bir âşık olan kendisinin yarasının da ateşle tedavi edilmesini ister:

Bülbül-i hasta-dilüz lik semender-fitrat
Zahm-ı hâr-ı güle âteşle müdâvâ iderüz (Fehîm G. 131/6)

Hamdullah Hamdî, Klasik Türk şiirinin seilmeyen karakteri vaizin, kendisine ateşle (cehennem ateşini anarak) nasihat etmemesini, (*semender* fitratlı) Hamdî'yi ateşle korkutmamasını söyler:

Pend itme vâ'iz od ile göynüklü Hamdî`ye
Korkutma hevl-i âteş ile bu semenderi (Hamdî, G. 159/6)

Zâtî, hümâ kuşuna benzettiği sevgiliye seslendiği aşağıdaki beyitte eğer merhamet etmezse yana yana âh edip feleğin mekânını (gökyüzünü) *semender* gibi ateşe döndüreceğini söyler:

Ey hümâ rahm eylemezseñ yana yana ah idüp
Yirini çarhuñ semender gibi nâr itsem gerek (Zâtî, G. 787/5)

Lâmî Çelebi, *semenderin* ateşten haz alması gibi her nefeste sevgili uğruna çektiği gamla sonsuz hayat bulduğunu ifade eder:

Hayât-ı câvidân bulsam gamuñdan her nefes tañ mı
Olur cânâ semender âteş-i pür-tâbdan mahzûz (Lâmî, G. 213)

Hayâlî Bey, aşk ateşinin *semenderi* olduğunu bu yüzden Allah'ın kendisini cehennem azabından (ateşinden) kurtardığını ifade söyler:

Oldum Hayâlî âteş-i aşkun semenderi
Kıldı halâs Hak beni nâr-ı azâbdan (Hayâlî, G. 422/8)

Lâmî Çelebi, sevgilinin aşkıyla yanan canını ateşe teşne *semendere* teşbih eder:

Semender gibi cânum mihrüñ ile
Olupdur âteş-i süzâna teşne (Lâmî, G. 448)

Gelibolulu Âlî, zamanın her haneye mihnet ateşi saldıgını, bu yüzden çok kimsenin kahr ateşinde yaşayan *semendere* benzediğini söyler:

Her dûdmâna mihnet odın saldı rûzgâr
Çok kimse oldı âteş-i kahruñ semenderi (Âlî, K. 110/11)

Çankırılı İbrahim Hürrem, *semender* gibi ayrılık ateşinde yaşadığını söyleyerek sevgiliden perişan gönlüne lütf olarak ateş misafiri göndermesini arzu eder:

Semenderveş harîk-ı âteş-i hicrânınım cânâ
Meded-i lutf dil-i pejmürdeye mihmân-ı âteşdür (Hürremî, G. 54)

Çâkerî şiddetli savaşın ortasında gözünü kırpmadan savaşan kişiyi *semendere* teşbih etmektedir. Şaire göre ölüm korkusu yaşamadan savaşan asker kor ateşte

yaşayan, ateşin yakmadığı bir *semender*dir. Şair, gözü kara tavrını anlatırken “Kale cengi bile olsa ölümü düşünmeyip *semender* gibi kor ateşe girerdim” der:

Kal'a cengi olsa aınmayup ölümüm
*Yanar oda girer **semender** idüm* (Çâkeri, Kıt'a 1/4)

Bursalı İffet, *semender* fitratlı oluşundan dolayı cehenneme de girse cehennem ateşini gülistan olarak kabul edeceğini söyler:

*Bâ'is-i zevkim benim âteş **semender**-fitratım*
Dûzaha girsem de seyr-i gül-sitânımdır benim (İffet, G. 74/2)

Bâkî, “*Semender* yerine ateşte yaşayan ben olsaydım, ayrılık ateşine nispeten yerime ısınırdım.” der:

Isınurdum yirüme nâr-ı firâka nisbet
*Ben olaydum eger âteşde **semender** yirine* (Bâkî, G. 422/5)

Şeyhülislâm Yahyâ, aşağıdaki beyitte aşk ehlinin yerinin ateş olduğunu âşıkların *semender*ler gibi ateşte yaşadığını ifade eder:

Yirin od itmedük kim vardur erbâb-ı mahabbetde
***Semender**ler gibi uşşâk da sükkân-ı âteşdür* (Yahyâ, G. 55/4)

Sehâbî, aşk ateşiyle yanıp tutuştuğunu ve sonunda *semender* gibi ateşi vatan tuttuğunu söyler:

Yandı bes kim tutuşup nâr-ı mahabbetle tenüm
*Âkıbet oldu **semender** gibi âteş vatanum* (Sehâbî, G. 246/1)

Fevzî, ateşe âşinalığını anlatırken *semenderi* bile kıskandıracak mübalağaya başvurarak gam ateşiyle beslendiğini, suyun, ölümüne sebep olacağını ifade eder:

*Perverde-i nâr-ı gamıyuz reşk-i **semender***
Lutf-ı eser-i âb-ı ferâh kâtilümüzdür (Fevzî, G. 54/5)

Abbas Vesîm, pervane meşrepli ve *semender* yaradılışlı olduğunu belirtip, yatağının ateş koruluğu olduğunu söyler:

*Ol **semender**-tıynet ü hem-meşreb-i pervâneyim*
Şâhsâr-ı şu'le olmuştur Vesîmâ pisterim (Vesîm, G. 196/7)

Abbas Vesîm, “Biz aşk ateşiyle *semender* gibi dönen öyle acayip pervaneleriz ki gönlümüz ateşe düştü.” diyerek âşıkları *semendere* benzetir:

*Âteş-i aşk u muhabbetle **semender**veş Vesîm*
Bü'l-aceb pervâneyiz kim nâra düşdü gönlümüz (Vesîm, G. 115/5)

Muvakkitzâde Pertev, ahıyla denizleri ateş harmanına çevirdiğini, *semender* gibi sevgilinin aşk ateşini mesken tuttuğunu söyler:

Eyledüm deryâları âhumla âteş hırmeni
Nâr-ı 'aşkuñda **semender** gibi kıldum meskeni
...

(Pertev, Tahmis 31/38)

Azmizâde Hâletî, gönül bülbülünün mihnet ateşiyle birleşip *semender* yaradılışa büründüğünü ifade eder:

Âteş-i mihnetle idüp imtizâc
Bülbül-i dil oldu **semender**-mizâc

(Hâletî, G. 107)

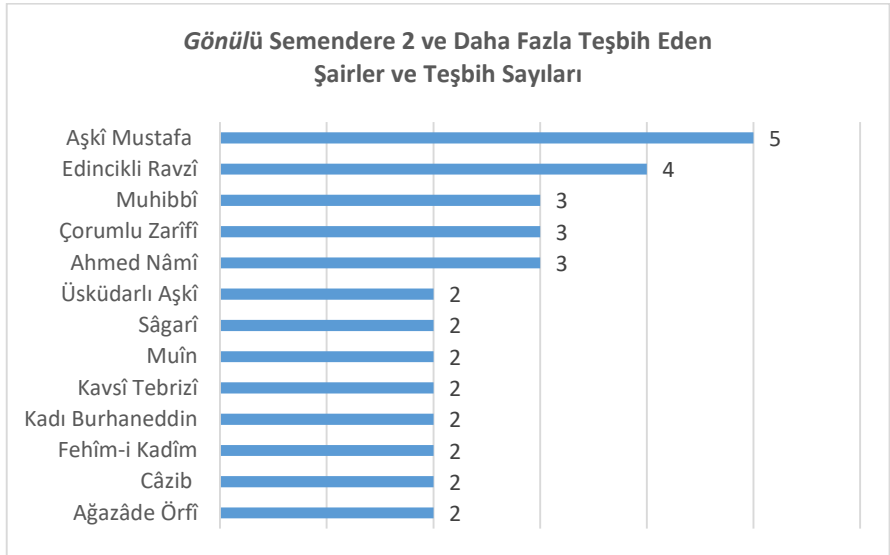
Hâverî aşkının yakıcılığını anlatırken “Benim gibi bir Mecnun’un başına (ateşte yaşayan) *semender* yuva yapamaz.” derken aşkının yakıcılığına ateşte yaşayan *semenderin* bile dayanamayacağını iddia eder:

Sûz-i ışkum şu kadardur ki **semender** olsa
Âşiyânın yapımaz başına ben Mecnûn’uñ

(Hâverî, PBM, 4135/2)

a.2) Gönül→ = ←Semender

Semender kelimesinin yer aldığı şiirlerde “gönül”ün *semendere* teşbih edilmesi teşbih sayısı bakımından ikinci sıradadır. Şiirlerinde *semender* kelimesi geçen 173 şairden 56’sı “gönül”ü *semendere* teşbih etmiştir. 56 şairin çoğunluğunun bir kez teşbih ettiği “gönül”ün toplam teşbih sayısı ise 77’dir. Aşağıdaki grafikte “gönül”ü *semendere* 2 kez ve daha fazla teşbih eden şairler ve teşbih sayıları yer almaktadır:

Gönül→ = ←Semender Teşbihine Örnekler

Nâilî-i Kadîm, gönlünü sevgilinin aşkının ateş bahçesinde yaşayan *semendere* benzetir:

Gönül kim şu 'lezâr-ı ışk-ı hûbâna semenderdür
Şerâr-ı âhî dâğ-ı sine-i hûrşîd-i mahşerdür (Nâilî, K. 127/1)

Hecrî, (sevgilinin mum gibi yanan) yavaşının mumunun kıvılcımı gönlüne ateş saldığından beri (gönlünün) mekânının her zaman ateş olduğunu söyler:

Şerâr-ı şem'-i ruhsârûn salaldan gönlüme âteş
Semender-vâr olmışdur mekânı her zamân âteş (Hecrî, G. 78/4)

Fevzî, gönlünün bir aşkın *semenderi* olduğundan beri her parça ve bedeninin aşkın ateşkoru olduğunu söyler:

Tâ oldı gönül semender-i ışk
Her cüz vü ten oldı ahker-i ışk (Fevzî, Terkibend 2/5/1)

Sırrî Râhile Hanım, “Güzellik mumuna kanat yakan pervaneler can verse de, gönül *semender* gibi dönüp ateş içinde yanmayı öğretir.” der:

Şem-i hüsne per yakan pervâneler cân verse de
Dil semender tek dönüp nâr içre sûzân öğredir (Sırrî Râhile, G. 8/2)

Abbas Vesîm, “Vesîm’in gönlü *semender* midir nedir bilmem, ayrılık ateşiyle taze hayat bulur.” diyerek gönlünü ateşte beslendiğine inanılan *semendere* benzetir:

Hayât-ı tâze bulur âteş-i firâkınla
Dil-i Vesîm semender midir nedir bilmem (Vesîm, G.181/5)

Mostarlı Hasan Ziyâî, gönlünün maşukun gam ateşiyle çok eğlenip huzur bulduğunu, bu durumu müşahede edenlerin âşığı *semender* sanacağını söyler:

Gönlümüz nâr-ı gamuñla çok safâlar kesb ider
Anda bu hâlâtı görenler semender sandılar (Ziyâî, G. 115/3)

Şeyh Gâlib, gönül yarasının Hindistan’daki Mecusi ateşi gibi yandığını ifade ederken ateşten bir eve benzettiği gönlünü *semender* yuvası olarak düşünmüştür:

Gâlib yanıp yakılmadadır Hinduvânı dâğ
Âteşgeh-i derûn semender yuvasıdır (Gâlib, G. 78/6)

Muhibbî, aşka alıştığandan/âdet edindiğinden beri gönlünün *semenderler* gibi aşk ateşi içine girdiğini ifade eder:

Âteş-i 'ışk içre dil girdi semenderler gibi
Olaludan bu Muhibbî dostlar mu'tâd-ı 'ışk (Muhibbî, G. 1572/11)

Ecrî, *semendere* benzeyen gönlünün figanının arşa çıktığını, sevgilinin kapısının toprağında yakıcı ateşe hasret kaldığını dile getirir:

Semender gönülümün devr-i fiğânı 'arşa çıkmışdır
Seniñ hâk-i derinde âteş-i sûzâna hasretdir (Ecrî, G. 68/4)

Emetullah, tecâhülâne bir üslupla çekinmeden kolunu kanadını gam ateşinde yakıtığını, gönlünün *semender* mi yoksa pervâne mi olduğunu bilmediğini söyler:

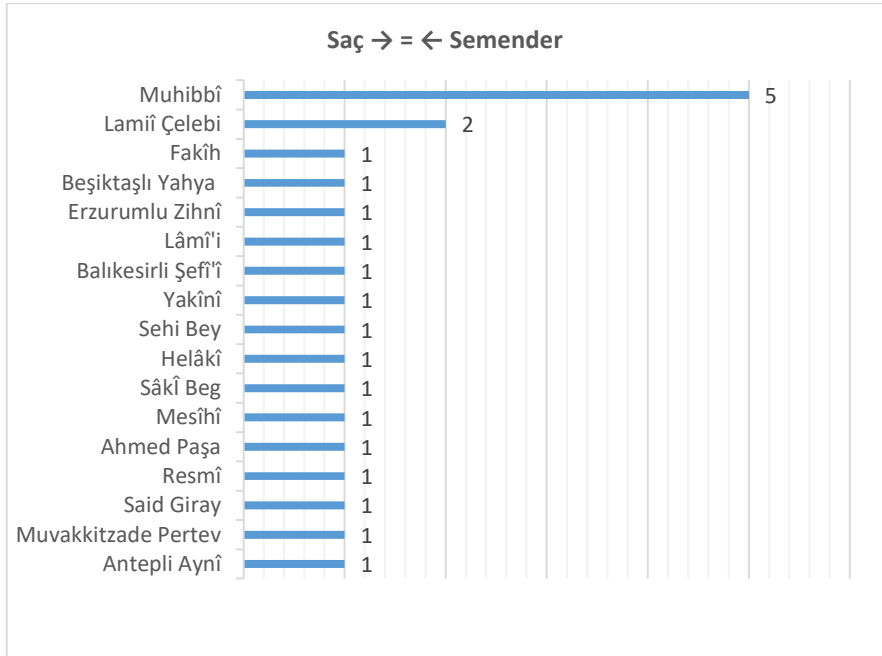
Yakar bâl ü perin gam âteşinde ictinâb itmez
Semenderdir veyâhûd bilmezem pervânedir gönliüm (Emetullah, G. 182/2)

Aşkî ise, “(Ey sevgili!) Gönül kuşu yanağından geçip saçına yerleşti; o, âdeta kızgın ateşin ortasından geçmiş bir semenderdir.” der:

Geçüp ruhsârdan zülfünde câ kıldı gönül mürği
Semenderdür sanasın sahn-ı âteş-tâbdan geçmiş (Aşkî, G. 194/2)

a.3) Saç → = ← Semender

İncelediğimiz divan ve mecmularda geçen şiiirlerde “zülf/saç” 17 şair tarafından toplam 22 kez *semendere* teşbih edilmiştir. Zülfü (saçı) *semendere* en çok teşbih eden şair Muhibbî'dir. Aşağıdaki grafikte kelimeyi *semendere* teşbih eden şairler ve teşbih sayıları yer almaktadır:

Zülf (Saç) → = ← *Semender Teşbihine Örnekler*

Lâmiî Çelebi, sevgilinin kâkülünü yanağının bahçesinde bir *semender* kuşu olarak düşünmektedir. Ateş de ona (kâküle) gece gündüz yuva ve gıda olmuştur:

Meger murg-ı semenderdür ruhun bâğında ol kâkül
Ana her rûz u şeb olmuş gıdâ vü âşiyân âteş (Lâmiî, G. 187)

Şeyh Gâlib, dağınık saçların kuş yuvası kabul edilmesi geleneğini de hatırlatarak başındaki dağınık saçları *semender* yuvasına teşbih etmiştir:

Jülîde mû başımda semender yuvasıdır
Zann etme Kaysa sâye salan âşiyân gibi (Gâlib, K. 13/37)

Muhibbî ise, sevgilinin sihirbaz zülfünü *semendere* teşbih ederek onun mekânının ateş olduğunu ve sevgilinin güzelliğinin şevkiyle ateşte yanmayacağını ifade eder:

Aceb sehârdur zülfün ki yanmaz şevk-i hüsnüñle
Semender gibi olmuşdur aña her dem mekân âteş (Muhibbî, G. 1456/2)

Şefîî aşağıdaki beyitte yanan gönlündeki sevgilinin zülfünün hayalini, ateşi mesken tutmuş bir *semendere* teşbih eder:

Hayâl-i zülfün ey dil-ber dil-i sûzânım içinde
Sanasın kim semenderdür ki olmuş âşiyân âteş (Şefîî, PBM, 3585/3)

Fakîh, “Sevgilinin yüzünün ateşi âşık için yasemindir; sevgilinin (yüzüne dökülen) misk kokulu kâkülünü görenler *semender* sandılar.” der:

Nâr-ı ruhsârı halilinin semendür ‘âşıkâ
Sandılar k’olmuş semender kâkül-i miskîn-i dost (Fakîh, K. 4/5)

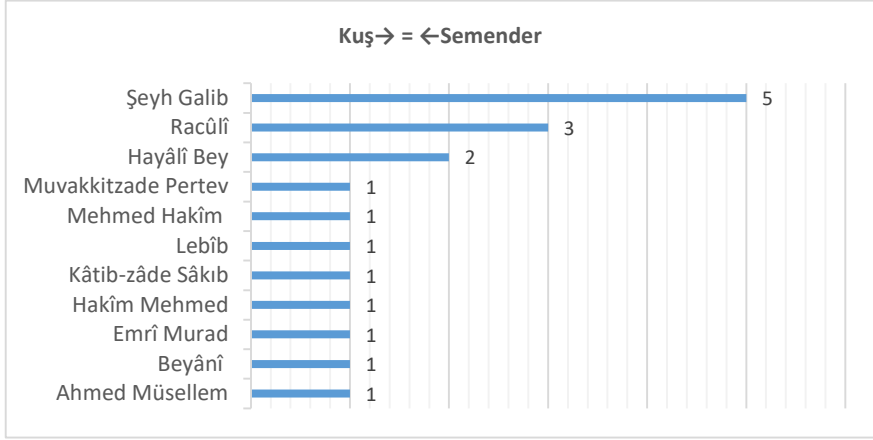
Helâkî, sevgilinin muma benzeyen yüzüne düşen, ateşperest kâkülünü ateş içinde yaşayan *semendere* teşbih eder:

Şem-i ruhsârunda yâruñ kâküli âteş-perest
San semenderdür karâr itmiş derûn-i nârda (Helâkî G.130/2)

a.4) Kuş → = ← *Semender*

İncelenen divan ve mecmularda geçen şiiirlerde “kuş” 11 şair tarafından toplam 18 defa *semendere* teşbih edilmiştir. Kuşu *semendere* en çok teşbih eden şair Şeyh Galib’dir. Şeyh Galib kuşu *semendere* 5 kez teşbih ederken Racûlî 3 kez, Hayâlî Beg ise 2 kez teşbih etmiştir. Diğer 8 şair ise kelimeyi birer kez *semendere* teşbih etmişlerdir. “Kuş”u *semendere* teşbih eden şairler aynı zamanda *semenderi*

de aslında bir kuş olarak tasavvur eder. Aşağıdaki grafikte “kuş”u *semendere* teşbih eden şairler ve teşbih sayıları yer almaktadır:

Kuş→ = ←Semender Teşbihine Örnekler

Şeyh Gâlib, bir kuş olarak tahayyül ettiği *semendere* seslenerek onun şairin ateş dolu gönlüne bir yara gibi yuva kurmasını ister. Şair yanan sinisini mekânı ateş olan *semendere* açmıştır:

Ey mürg-i semender var ise tâkat-ı tâbiş
Gel dâğ gibi sine-i pür-sûza yer eyle (Gâlib, G. 299/3)

Muvakkitzâde Pertev, şiddetli soğukları anlatırken ateşte yaşayan *semender* kuşunu titretecek derecede mübalağalı bir soğuktan bahseder:

Bir sovak var ki felekde meh-i enver ditirer
Belki âteşde de ol mürg-i semender ditirer (Pertev, G.144/1)

Emrî Murad, ateşe alışkanlığından dolayı *semender* kuşu gibi olduğunu, âh ettiği takdirde âhının ateşinden pervanenin kanadının incineceğini söyler:

Ülfetim âteşle sanki ben semender murguyam
Âh edersem incinir zannım per-i pervâneler (Emri, G. 213/2)

Zâtî, sevgiliye gönderdiği dert dolu gönlünün yakıcı hislerini anlatan mektubu yazdııkça mektup kâğıdının yandığını, sevgiliye gönderdiği mektubu *semender* kanadından yapılmış yanmayan kâğıda yazmak istediğini ifade eder:

Saňa göndermege süz-ı dil-i pür-derdi yazdukça
Yanar nâme meger kâğıd düzem perr-i semenderden (Zâtî, G. 1075/2)

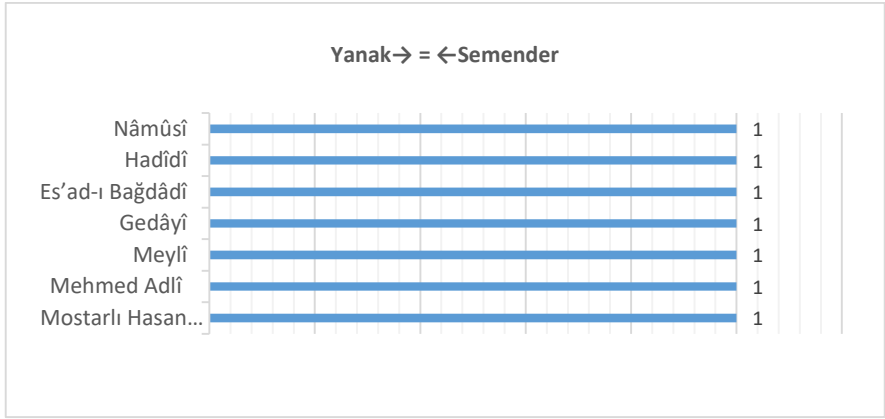
Hayâlî Beg, aşk ateşinin yaktığı kor ateşe dönmüş bedeninin yakıcılığı ile gökyüzünde uçan kuşların piştiğini mübalağa ile ifade ederken ateşte yaşayan *semender* kuşunun başı üzerinde yuva yapmasını ister:

*O Mecnûnem ki süzumdan felekde murg olur biryân
Başım üzre **semender** murgu gelsin âşiyân etsin* (Hayâlî, G. 444/2)

Şeyh Gâlib, gönlündeki yaraları *semender* kuşuna benzetmiş bedenini ise *semenderin* yaşadığı ateşten ev olarak kabul eder:

*Ye's bir mihmân-ı gamdır hâtırım kâşânesi
Dâğ bir mürğ-i **semenderdir** ten âteş-hânesi* (Gâlib, Terkibbend 11/1)

a.5) Yanak→ = ←*Semender*

Mostarlı Hasan Ziyâî, sevgilinin yanağını *semendere* benzettiği şu beyitte şöyle der:

*Togrusu ruhsârûñ ey serv-i çemen
Bâğ-ı hüsne yâ **semender** yâ semen* (Ziyâî, G. 348/1)

Meylî, sevgilinin zülfünü yılanı teşbih ederken yüzündeki ayva tüylerini de *semendere* teşbih eder:

*Sanasın mârdur zülfüñ ki yüzüñ tâbıdur câyı
Semenderdür yâhûd hattıñ ki kılmışdur duhân âteş* (Meylî, PBM, 3582/3)

a.6) Ben→ = ←Semender

Ben→ = ←Semender	
Necâti Beg	1
Aydınlı Visâlî	1
Edincikli Ravzî	1

Necâti Bey, sevgilinin (ateş gibi yanan) yanağındaki siyah beni *semendere* teşbih ederek onun mekânın da *semender* gibi gece gündüz ateş olduğunu söyler:

Yañağun ħâl-i hindûsı ne sâhirdür nigârâ kim
Semendervâr olmuşdur aña dün gün mekân âteş (Necâti, G. 251/4)

Ravzî ise sevgilinin yanağındaki beni *semendere* teşbih ederken aynı zamanda tecahül ve telmih de yaparak sevgilinin yüzündeki beni, atıldığı ateş gül bahçesine dönen Hz. İbrahim de benzetir:

Hâl-i ruhsârûn semenderdür ki girmiş âteşe
Yâ Halîl'ullâhdur kim meskeni gülzârdur (Ravzî, G. 217/3)

a.7) Pervane→ = ←Semender

Pervane→ = ←Semender	
Hisâlî	1
Nebzî	1

Pervâne-*semender* benzerliğine vurgu yapan Hayâlî Bey, *semenderlik* yolunu tutan âşîğın bu yolun inceliklerini pervaneden öğrenmesi gerektiği inancındadır. Şair, pervânenin, ateşten pervâsı olmayan bir varlık olduğu inancıyla *semender* olma yolundaki âşîğa pervânenin rehber olabileceği düşüncesindedir.

Âteş-i derdim Hayâlîdir zebânın söyleyen
Gel beri pervânenen öğren semenderlik yolun (Hayâlî, G. 389/5)

İddi'â idüp semenderlik yakarsın âteşe
Perr ü bâliñ hayf ey pervâne uş olduñ remâd (Nebzî, G. 160/6)

b) *Semendere* Bir Kez Teşbih Edilen Varlıklar

Yapılan çalışmada *semendere* sadece bir kez teşbih edilen 19 farklı varlık tespit edilmiştir. Aşağıdaki listede *semenderi* bir varlığa sadece bir kez teşbih eden şairler ve teşbih ettikleri varlıklar görülür:

Şairler	<i>Semenderin</i> Bir Kez Teşbih Edildiği Varlık
Arpaemînzâde Sâmî	Şahıs
Muvakkitzâde Pertev	Bülbül
Aşkî Mustafa	Akıl
Bâkî	At
Behiştî	Şule
Âşık Çelebi	Gamze
Ferdî Abdullah	Mevlevîler
Hikmetî	Afitâb
Tebrizli Kavsî	Aşk
Mezâkî	Gaziler
Muhibbî	Mum
Nâdirî	Ney
Nedîm	Cebraîl
Hadîdî	Ayva tüyleri
Atâyî	Balık
Resmî	Yanak
Şeyh Gâlib	Dergâh
Şeyh Gâlib	Âteşbâz
Şeyh Gâlib	Sûrahi

1. Şahıs → = ← *Semender*

Arpaemînzâde Sâmî, bir manzum lugazda adını gizlediği varlığın *semender* gibi ateşin üzerine atladığını söyler:

Bî-muhâbâ uçup gezer her bâr
*Nâra pertâb ider **semendervâr***

(Sâmî, Lügaz 5)

2. Bülbül→ = ←Semender

Muvakkitzâde Pertev, gül bahçesinin temmuz ayındaki sıcaklığını tasvir ederken (adeta ateşten bir bahçede) inleyen bülbüle *semender* rütbesinin yakışacağını dile getirir:

Temûzuñ tâbişi şol mertebe düşmiş ki gülzâra
Semender pâyesi şâyân virilse bülbül-i zâra (Pertev, G. 493/1)

3. Akıl→ = ←Semender

Aşkî, gönlünün Hz. Muhammed'in ayrılığının matemi ile ağlayıp inlediğini söylerken akıl kuşunun ayrılık ateşiyle *semendere* döndüğünü söyler:

Mâtem-i hicr-i Muhammedle dilüm pür-zârdur
Murğ-ı aklum nâr-ı fûrkatle semender-vârdur (Aşkî, Tercibend 18, V/1)

4. At→ = ←Semender

Bâkî, II. Selim'in cülusuna yazdığı kasidenin bir beytinde, hükümdarın atının kendini *semender* gibi ateş içine atıp yanacağını, nalının kıvılcımlarının ise örse değse onu su gibi eriteceğini dile getirir:

Semenderveş semendüñ yanar od içre atar kendin
Su gibi akıdur degse şîrâr-ı na'li sindânı (Bâkî, K. 5/17)

5. Şule→ = ←Semender

Behiştî, mumun başında altın bir taç gibi duran alevi, gümüş bir servi üzerine konmuş *semender* şeklinde düşünür:

Şu'le kim şem'ün başında efser-i zer gibidür
Bir gümüş serv üstine konmuş semender gibidür (Behiştî, G. 100/1)

6. Gamze→ = ←Semender

Âşık Çelebi, aşk ateşiyle yanan gönlünün içinde sevgilinin gönül delen okunu/gamzesini görenlerin “*semender* ateşin ortasına yuva yapmış” diyeceklerini söyler:

Dil-i süzânım içre tîr-i dil-dûzun gören eydür
Semenderdür miyân-ı âteş içre âşiyân itmiş (Âşık, G. 112/3)

7. Mevlevî Dervişleri→ = ←Semender

Ferdî, Mevlevîleri aşk ateşindeki *semendere* benzettiği beyitte şöyle der:

'Aşk âteşinde murg-ı *semender* sanır gören
Çarh içre olsa pâ-yı rızâ Mevlevileri (Ferdî, K. 5/12)

8. Âfitâb → = ← *Semender*

Hikmetî, kendi ah ateşinin yakıcılığını mübalağa ile tasvir edip güneşin, ahının ateşinde yaşayan bir *semender* olduğunu, gökyüzünün kolu ve kanatları olsa (ahının ateşiyle) yanacağını söyler:

Bâl u per olsaydı cisminde yanardı âsumân
Sem-i nâr-ı âhuma olmuş semender âfitâb (Hikmetî, K. 14/29)

9. Aşk → = ← *Semender*

Tebrizli Kavsî, güzelliği yanan bir ateşe, aşkı da *semendere* teşbih ederek mecsiz âşığın ateşinin vuslatla sönmeyeceğini dile getirir:

Vasl ile âşık-ı bî-tâb odı teskîn tapmaz
Hüsn bir âteş-i süzân u semenderdür aşk (Kavsî, G. 250/6)

10. Gâzîler → = ← *Semender*

Mezâkî, aşağıdaki yer alan beyitte İslam dini uğruna savaşıyan gazileri *semendere* teşbih eder. "Savaş meydanında ateş çemberinde savaşıyan gaziler *semender* gibi ateş içinde yüzerlerdi." ifadesiyle Müslüman askerlerin gaza meydanındaki çetin savaş şartlarında düşmanla nasıl şiddetli savaşa tutuştuklarını dile getirir:

Âteşin arşa-i heycâda gûzât-ı İslâm
Hep şînâverlik iderlerdi semender-vârî (Mezâkî, K. 18/30)

11. Mum → = ← *Semender*

Muhibbî, mumun sevgilinin yanaklarına dökülen siyah zülfü gibi ateşi vatan tutup (sanki) *semender* olduğunu söyler:

Ruhlaruñ üstinde cânâ ol siyâh zülfüñ gibi
Tutdı od içre vatan oldı semendervâr şem' (Muhibbî, G. 1514/6)

12. Ney → = ← *Semender*

Nadirî, neye üflenen nefesin yakıcılığını vurgulayarak şevk ateşini ufuklara saçan şeyin şafak değil gagasından ateş saçan muhabbet neyin *semender* olduğunu söyler:

Semenderdür mahabbet-nây ana minkâr-ı âteş-dem
Şafak sanman ki saçdı nâr-ı şevki cümle âfâka (Nadirî, G. 77/1)

13. Cebrâil→ = ←*Semender*

Nadirî, Cebrail'i sevgilinin cemalinin aşk ateşindeki *semendere* teşbih ettiği beyitte şöyle der:

Ey zülâl-i meşrebüünden reşha cüy-ı Selsebil
*Âteş-i ışk-ı cemâlünde **semender** Cebra'il* (Nadirî, G. 77/1)

14. Ayva Tüyleri→ = ←*Semender*

Hadîdî, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini *semendere teşbih* ederek öyle olmasaydı o ayva tüylerinin mekânının sevgilinin ateş misali yüzü olmayacağını söyler:

Semender olmasa hatt-ı gubâruñ
Muhakkak nâr olmazdı mekâm (Hadîdî, PBM, 7359/3)

15. Balık→ = ←*Semender*

Atâyî, zahide balıkları birer *semender* olan aşk denizine girmemesi konusunda uyarıda bulunarak denizin ateşten olduğunu, zahidin aşk deryasının yakıcılığına dayanamayacağını söyler:

Sakın deryâ-yı 'aşka girme sen döymezsın ey zâhid
***Semenderdür** bunuñ mâhileri 'ummânı âteşdür* (Atâyî, G. 58/4)

16. Yanak→ = ←*Semender*

Resmî, sevgiliye dudağındaki ve yanağındaki ayva tüylerini sorduğunu, onun da biri bahçede yasemin çiçeği, diğeri de ateşteki *semenderdir* diye cevap verdiğini söyler:

Hatt u haddinden su'âl itdüm lebinden lutf ile
*Dir semendür sebze de bu ol **semender** nârda* (Resmî, MN, 4035/2)

17. Dergâh→ = ←*Semender*

Şeyh Gâlib, Mevlevî dergâhına yüz süren dervişleri “âteşperestân” ifadesiyle tanımlamış ve dergâhı “mihir ü vefâ *semenderhânesi*” olarak nitelendirir:

Ana ruh-südedir âteş-perestân-ı mahabbet hep
***Semender-hâne-i mihir ü vefâdır** matbah-ı Monlâ* (Gâlib, K. 7/3)

18. Âteşbâz → = ← **Semender**

Şeyh Gâlib, şu beyitte ise aşk ocağının pîr-i âteşbâzını (ateşbazların ustası, hocası, kurucusu) *semendere* teşbih eder:

Nev-niyâzân-ı nemend-pûşânıdır pervâneler
Aşk ocağının semender pîr-i âteşbâzıdır (Gâlib, G 55/5)

19. Sürâhi → = ← **Semender**

Şeyh Gâlib, *semender* yaradılışlı şarap sürahisinin/testisinin (içinde sürekli alev kırmızısı şarap bulunduğu) yakut renkli alevlere doydüğünü söyler:

Bat-ı sahbâ semender-meşreb olmuş
Ki oldu şu'le-i yâkûta sîrâb (Gâlib, G. 15/5)

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen veriler, neşri yapılmış ya da lisansüstü tez olarak çalışılmış divanlar ile nazire mecmularının taranmasıyla elde edilmiştir. 14.-19. yüzyıllar arasında yazılan ancak çalışmada ulaşılamayan divan, mesnevi ya da mecmularda da *semender* kelimesinin geçmiş olması ihtimal dâhilindedir. Ancak yeni tespit edilecek tanıklar *semenderin* kullanım sayısını değiştirse de teşbih unsuru olarak kullanımıyla ilgili verilerin anlamlı bir farklılık oluşturmayacağı kanaatindeyiz.

İnceleme sonucunda, şiirlerinde *semender* kelimesini zikreden Osmanlı dönemi şairlerinden tespit edebildiğimiz toplam 173 şairin %92'si *semenderi* sözlüklerde geçen yaygın anlamına uygun olarak *ateşte yanmayan efsanevi bir hayvan* olarak tasavvur ettikleri görülmüştür. Şairler, *semenderin* ateşte yaşadığı, ateşten etkilenmediği, gıdasının ateş olduğu, ateşten can bulduğu inancındadırlar. *Semenderi* kuş olarak tasavvur eden toplam 35 şair de aslında hayal ettikleri bu canlılığın ateşte yanmadığı inancındadır.

Araştırma sonucunda *semenderin* Anadolu sahası Türk şiirinde 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar divan tertip eden ya da yukarıda adı geçen nazire mecmualarında şiirleri bulunan şairler tarafından süreklilik arz edecek şekilde zikredildiği görülmüştür. 16. yüzyıl *semender* kelimesinin kullanımının şair sayısı ve kullanım sıklığına göre en yüksek rakama ulaştığı yüzyıldır.

Semender kelimesinin şairler tarafından kullanım sıklığına bakıldığında kelimeyi en çok kullanan ilk beş şairin kullanım sayısına göre sıralanışı şu şekildedir: Aşkî Mustafa, Muhibbî, Zâtî, Şeyh Gâlib, Sümbülzâde Vehbî. *Semenderin* kullanım sıklığı sıralaması incelendiğinde tüm yüzyıllar içinde en çok kullanan şairin 19. yüzyıl şairlerinden Aşkî Mustafa (17) olduğu görülmüştür.

Şiirlerinde *semenderi* 10 kez ve üzeri zikreden şairler Muhibbî (16), Zâtî (15), Şeyh Gâlib (13), Sünbülzâde Vehbî (10) ve Antebli Aynî (10)'dir. Bu veriler dikkate alındığında, *semender* kelimesinin klasik şiir dilinde yaygın kullanımı olan bir kelime olmadığı, kelimeyi kullanan şairlerin yarısının sadece bir kez kullandığı ve sadece 5-6 şair tarafından yaygın kullanıldığı sonuçlarına ulaşmak mümkündür.

Semenderin teşbih unsuru olarak kullanımını incelendiğinde *semendere* en çok teşbih edilen varlığın "âşık" olduğu görülmüştür. *Semenderin* teşbih unsuru olarak kullanımında "âşık"ın *semendere* teşbih edilme sayısı 132'dir. "Âşık"ı *semendere* teşbih eden şair sayısı ise 80'dir. "Âşık"ı *semendere* en çok teşbih eden şairler 7 teşbihle Zâtî ve 6 teşbihle Aşkî Mustafa'dır. *Semender* kelimesinin yer aldığı divan ve nazire mecmualarında "gönül"ün *semendere* teşbih edilmesi teşbih sayısı bakımından ikinci sıradadır. Şiirlerinde *semender* kelimesi geçen 173 şairden 56'sı "gönül"ü *semendere* teşbih etmiştir. 56 şairin çoğunluğunun bir kez teşbih ettiği "gönül"ün toplam teşbih sayısı ise 77'dir. "Gönül"ü *semendere* en çok teşbih eden şair Aşkî Mustafa (5)'dir. Âşık ve gönül dışında *semendere* birden çok kez teşbih edilen varlıklar ise zülf/saç, kuş, yanak, ben ve pervanedir.

Kısaltmalar ve İşaretler

→	: Benzeyen
←	: Benzetilen
G.	: Gazel
h.-H.	: Hicri
K.	: Kaside
M.	: Miladi
MN	: Mecma' u'n-nezâ'ir
PBM	: Pervâne Bey Mecmuası
Ş. Yahyâ	: Şeyhüslisam Yahyâ
Trhsz	: Tarihsiz
Trkb	:Terkîbbent

Kaynaklar

- Açıl, B. (2005). Sırrî Râhile Hanım ve Divânı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- AdmıŖ, A. (2007). Âkif Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Ahmed Vefik PaŖa (1293/1876). *Lehçe-i Osmânî*. Tabhâne-i Âmire.
- Ak, C. (1987). *Muhibbî Divanı-İzahlı Metin-Kanuni Sultan Süleyman*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akarsu, K. (2010). *Rumelili Za'îfî Divanı*. Berikan Yayınevi.
- Akkaya, H. (1994). Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı. [Yayımlanmamış doktora tezi] Marmara Üniversitesi.
- AkkuŖ, M. (2018). *Nefî Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html>.
- AkkuŖ, Y. (2010). Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208602/gelibolulu-mustafa-ali-divani.html>
- AktaŖ, A. (1997). Yetim Divanı: inceleme-metin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- AktaŖ, Y. (2010). Mehmed Nebil ve Divanı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Albayrak, Ç. (2009). Ağazâde Örfî Divânı (Transkripsiyonlu Metin Aktarımı). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Ali Ekber Dihhudâ (H. 1385/M. 1998). *Lugatnâme* (Editörler: Muhammed Muîn, Cafer Şâhidî), Müessese-i İntişârât u Çâp-ı DâniŖŖâh-ı Tahrân.
- Ali Seydî Bey (1330/1911). *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*. Matbaa-i Kütüphâne-i Cihân.
- Alkan, A. (2015). Fahrî-i Celveti: Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Aras, M. (2010). Muîn Divanı İnceleme-Metin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Arı, A. (2018). *Sâkıb Dede ve Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215340/sakib-dede-divani.html>

- Arslan, M. (2018). *Leylâ Hanım Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215361/leylahanim-divani.html>
- Aslan, Ü. (2017). *Nehcî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194366/nehci-divani.html>
- Atacan, M. (2014). Hafız Mehmet Tahir Efendi Divanı (İnceleme-Metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Awad İ. M. L. (2010). Ferîdî ve Divânı, İnceleme-Metin. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ay, S. (1999). Ahmed Sadıkî-Zîver Paşa Divanı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Ayan, H. (1981). *Cevrî: Hayâtı, edebî kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aydemir, Y. (2017). *Edincikli Ravzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196580/ravzi-divani.html>
- Aydemir, Y. (2018). *Vizeli Ramazan Behiştî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199899/vizeli-ramazan-behisti-divani.html>
- Aydemir, Y. ve Çeltik, H. (2017). *Selanikli Meşhurî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196428/selanikli-meshuri-divani.html>
- Aydur, M. (2011). Mehmed Dîvânı (İnceleme-Metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Aynur, H. (1999). *15. yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı*: İnceleme-tenkitli metin. Yenilik Basımevi.
- Bakht, K. (2011). Seyyid Burhân Divanı ve İncelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Baltalı, S. (2016) Mehmed Adlî Divanı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırklareli Namık Kemal Üniversitesi.
- Başpınar, F. (2008). 17. yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı: İnceleme-Tenkitli Metin. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Başpınar, F. (trhsz). *Beyânî, Dîvân*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78363/beyani-divani.html>
- Bayrak, C. (2017). *Sehâbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194338/sehabi-divani.html>

- Bayram, S. (2006). Azbi Baba, hayatı, sanatı, eserleri, Divan'ı (inceleme-tenkitli metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Bayram, Y. (2008). *Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Padişah Bir Şair: Adlî [Hayatı, şahsiyeti, şairliği, dîvânının tenkidli metni]*, Amasya Valiliği Yayınları.
- Bayram, Y. (2018). *Adli Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215522/adli-divani.html>
- Bektaş, E. (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195828/muvakkit-zade-muhammed-pertev-divani.html>
- Bıyık Yapa, M. (2007). Aşkî Mustafa Dîvânı, Edisyon Kritik. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Cersel, F. (2009). Mehmed Sâkir Gâlib Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Ceylan, Ö. (2007). *Kuşlar Dîvânı: Osmanlı şir kuşları*. Kapı Yayınları.
- Çakırcı, M. (2006). Hakîm Mehmet Efendi Divanı (inceleme-transkripsiyonlu metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, H. (2012). Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî Divan, Tenkidli basım*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1982). *Helâkî Divanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çolak, M. (2010). Emetullâh Hanım Dîvânı, İnceleme-Metin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Demiralay, M. (2007). Hüdayi-i Kadim (16.yy) ve Divanı: İnceleme-Tenkidli Metin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Demircioğlu-Gençtürk, T. (2002). Cemili Divanı İnceleme-Metin-Sözlük. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Devrim, M. (2011) Ecrî Divanı, İnceleme-Metin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

- Doğan, F. (2015). Mestî Divanı. Metin-İnceleme. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Doğan, M. N. (2015). *Fatih Divanı ve Şerhi*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu ve Başkanlığı.
- Doğan, M. N. (trhsz). *Avnî (Fâtih) Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78360/avni-fatih-divani.html>
- Doğramacı, N. (2007). Fevzî Dîvânı (17. yy): Metin-Biçimsel ve Sevgilinin Güzellik Unsurları ve Âşığa Etkisi Üzerine İçerik İncelemesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Dönmez Parlak, B. (2006). Eğirdirli Şeyhi Mehmed Efendinin Divanı'nın İncelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Duman, M. (2010). Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ebûzziyâ Mehmed Tevfik (1306-1308 / 1891). *Lugat-i Ebûzziyâ*. Matbaa-i Ebûzziyâ.
- Eğri, A. (2006). 17.yy. Şairlerinden Hikmetî ve Divanı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ercan, Ö. (2008). *Peştelî Hisâlî Dîvânı*. Gaye Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2008). Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (2018). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195643/bursali-rahmi-divani.html>
- Ergin, M. (1982). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erişen Yazıcı, G. (2017). *Kâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195832/kami-divani.html>
- Erol, E. (1994). *Sükkerî: Hayatı, edebî kişiliği ve divanı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ersoy, E. (2013). *Azîzî Divanı*. Akademi Titez Yayınları.
- Ersoy, E. ve Ay, Ü. (2017). *Hoca Dehhânî Dîvânı*. TÜBA Yayınları. Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi: 7.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-211662/taci-zade-cafer-celebi-divani.html>

- Güncel Türkçe Sözlük (2021, 10 Ekim). <https://sozluk.gov.tr/> Türk Dil Kurumu.
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196834/mostarli-hasan-ziyai-divani.html>
- Güzel, B. (2017). *Safvetî Mehmet Çelebi Dîvânçesi*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-209730/safveti-mehmet-celebi-divancesi.html>
- Harmancı, M. E. (2017). *Süheylî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194364/suheyli-divani.html>
- Hassandoust, M. (H.1395). *Ferheng-i Rîşe-Şenâhtî Zebân-ı Fârisî* [An Etymological Dictionary of the Persian Language](C. 1-2-3-4-5), Tehran: The Academy of Persian Language and Literature.
- Hatipoğlu, G. F. (2010). *Seyrî ve Divanı (İnceleme-metin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Hüseyin Remzi (1305/1888). *Lugat-i Remzi*. Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- İpekten, H. (2019). *Nâ'îl-i Kadîm Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html>
- Kadioğlu, İ. (2008). *Es'ad-ı Bağdâdî Divânı*. Özserhat Yayıncılık.
- Kaplan, H. (2008). Mustafa Refik ve Divanı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kaplan, Y. (2012). *Fevzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78371/fevzi-divani.html>
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alâeddin Sâbit, Divan*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Karakaş, E. (2008). Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Karakoyun, E. (2007). Zaik Divanı (Metin, 1b-65a). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194357/nevi-zade-atayi-divani.html>
- Karaköse, S. (2017). *Sa'id Giray Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194362/said-giray-divani.html>
- Karaörs, M. (2006). *Nevâdirü's-Şebâb*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, Tenkitli metin*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Kavruk, H. (trhsz). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78405/seyhulislam-yahya-divani.html>
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196456/azmizade-haleti-divani.html>
- Kazan Nas, Ş. (2018). *Celîlî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-211944/celili-divani.html>
- Kazan, Ş. (2011). *Celîlî Dîvânı*. Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Kesik, B. (2018). *Cenâbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215706/cenabi-divani.html>
- Kestelli R. N. (1346 / 1927). *Yeni Resimli Türkçe Kâmûs*. Ahmed Kâmil Matbaası.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195827/asik-celebi-divani.html>
- Kılıç, F. (2018). *Şâhî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-212025/sahi-divani.html>
- Kırbyık, M. (2017). *Kâtib-zâde Sâkîb Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199763/katib-zade-sakib-divani.html>
- Kızıldaş, M. (2014). *Besnili Lüzûmî Dîvânı Tahlil - Transkripsiyonlu Metin - Dizin*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bingöl Üniversitesi.
- Koç, N. (2006). *Hafız Mehmed Sebâtî Divanı'nın transkripsiyonlu metni ve incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Koçak, F. (2006). *Fâik Mahmud ve Divanı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Köksal, M. F. (hzl.) (2017). *Edirneli Nazmî, Mecma'û'n-Nezâ'ir*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195954/mecmaun-nezair-edirneli-nazmi.html>
- Kurtoğlu, O. (2017). *Diyarbakırlı Lebib Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194358/diyarbakirli-lebib-divani.html>
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195592/zati-divani.html>
- Kurtoğlu, Orhan (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208667/bosnali-asim-divani.html>
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196126/arpaemini-zade-mustafa-sami-divani.html>
- Küçük, S. (trhsz). *Bâkî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html>

- Külekcî, N. (1985). Gani-zade Nâdirî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâme'sinin Tenkidli Metni. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Levend, Â. S. (1984). Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar). Enderun Kitabevi.
- Macit, M. (2017). Nedîm Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html>
- Macit, M. (2018). Erzurumlu Zihnî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208572/erzurumlu-zihni-divani.html>
- Mehmed Salihî Bey (1313/1895). Kâmûs-ı Osmânî. Mahmud Bey Matbaası.
- Memiş, N. (2008). Ferdî Abdullah Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Mengi, M. (1995, 2014). Mesîhî Dîvânı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, A. (1994). Mezâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, A. (1997). Karamanlı Aynî ve Dîvânı. Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. (2004). Kütahyalı Rahimî ve Dîvânı. Sahaflar Kitap Sarayı.
- Mermer, A. (2006). Türki-i Basit ve Aydınli Visâlî Dîvânı. Akçağ Yayınları.
- Mert, A. (2012). Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Muallim Naci (1312/1894). *Lugat-i Nâcî*.
- Nar, O. (2007). Seyhî, Hayatı ve Divanı'nın Tenkitli Metni. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Okçu, N. (trhsz). *Şeyh Galib Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html>
- Okmak, Ö. (2008). Ahmed Bâdî Dîvânı (Metin-İnceleme). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Okumuş, S. (2007). Nebzî Divanı (İnceleme-Metin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*. (hzl. Cemal Kurnaz). Akçağ Yayınları.

- Ömer b. Mezîd (1982). *Mecmûatü'n-nezâir*. (Haz. Mustafa Canpolat). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdemir, F. M. (2015). *Servet Dîvânı* (İnceleme – Metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Öztahtalı, İ. İ. (2009). *Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Özyıldırım, A. E. (trhsz). *Hamdullah Hamdî Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78375/hamdullah-hamdi-divani.html>
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Pervâne b. Abdullah (2017). *Pervâne b. Abdullah, Pervâne Bey Mecmuası*. (Haz. Kamil Ali Gıynaş) <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html>
- Poyraz, Y. (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkîm) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Arastırma (İnceleme-Metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- Rahimî, F. (2011). *Kavsî Divanının Dil İncelemesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sağlam, H. (2011). *Abdî-i Karahğsârî ve Divanı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Saraç, M. A. Y. (2002). *Emrî Divanı*. Eren Kitapevi.
- Saraç, M. A. Y. (trhz). *Emrî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78368/emri-divani.html>
- Selçuk, E. (2007). *Hasmi Divanı (İnceleme-Metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Serin, S. (2007). *Diyarbakırlı Ali Emirî Divanı, İnceleme-Metin*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gaziantep Üniversitesi.
- Sezen, G. (2010). *Mustafa Sıdkî Efendi Dîvânı, Transkripsiyonlu Metin-Edebî İnceleme*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sona, İ. (2006). *Hidayet Çelebi ve Divanı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Sünger, E. (2004). *Fakîh: Hayatı, Eserleri, Divanı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Şemseddin Sâmî (1317-1318/1899-1900). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.

- Şengün, N. (2006). Nazîr İbrahim ve divanı (metin-muhteva-tahlil). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şentürk, D. (2010). 19. yüzyıl Şairlerinden Hatice Nakıyye Hanım'ın Divanı'nın Transripsiyonlu Metni ve İncelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Şükün, Z. (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat: Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, Milli Eğitim Basımevi.
- Tanrıbuyurdu, G. (2006). Eşref Paşa divanı (inceleme-transkripsiyonlu metin-nesre çeviri). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Divanı, Gazeller Kısmı II. Cilt*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Beg Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Taş, H. (2017). *Vahyî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194335/vahyi-divani.html>
- Taşdelen, İ. (2014). Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi
- Taşkın, G. (2009). Çorumlu Zarîfî Dîvanı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Tombul, E. (2014). Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve İnceleme. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Toprak, Z. (2006). Ahmet Müsellem Efendi ve Divan'ın Tenkitli Metni. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].-Sakarya Üniversitesi.
- Torun, E. (2018). 19. yüzyıll Şairi Süleyman Fehim Efendi Divanı: İnceleme, Metin ve Dizin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Boğaziçi Üniversitesi.
- Tosun, S. (2011). Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Toven, M. B. (1346 / 1927). *Yeni Türkçe Lugat*. Evkâf-ı İslâmiye Matbaası.
- Tuğluk, İ. H. (2007). Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Tunç, A. T. (2017). Şânî Divanı (İnceleme-Metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

- Türkyılmaz, N. (2014). Kemahlı İbrahim Hakkı ve Dîvânı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Uysal, A. (2010). Hâfız Ahmed Paşa Dîvânı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Uzun, S. (2011). Üsküdarlı Aşkı Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Üstün, E. (2012). Seyyid Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Metin-İndeks). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Üzgör, T. (1991). *Fehim-i Kadîm Divanı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yağcıoğlu Aydın, S. (2016). *Kadı Şefî'i Dîvânı*. DBY Yayınları.
- Yaşar, M. (2005). Bâli hayatı edebi kişiliği divanının tenkitli metni (inceleme-metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Yavuz, K. ve Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı* (İnceleme-tenkitli metin). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yazar, İ. (2017). *Kânî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194493/kani-divani.html>
- Yekbaş, H. (2010). *Sehî Bey Divanı*. Kitabevi Yayınları.
- Yenikale, A. (2017). *Ahmed Nâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196583/ahmed-nami-divani.html>
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196833/sunbulzade-vehbi-divani.html>
- Yılmaz, K. H. (2017). *Dişarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196122/diyarbakirli-hami-ahmed-divani.html>
- Yılmaz, S. (2010). Câzib Divanı İnceleme, Metin. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yorulmaz, H. (1989). Koca Râgıb Paşa Divanı. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Zülfe, Ö. (2010). *Hecrî, Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed [ö. 1557] Dîvân*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78377/hecri-divani.html>